

بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مدرسه تخصصی فقه و اصول

مرکز مغربی و پیوند اعضا در فقه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
در رشته فقه و اصول

نگارش: حسینعلی حسینی

استاد راهنما: حجت الاسلام والمسلمین مجتبی فروزانفر

استاد مشاور: حجت الاسلام والمسلمین محمد مهدی کریمی نیا

خرداد ۱۳۸۶

مرکز مغزی و پپیوند اعضا در فقه

تقدیم به:

آخرین حجت خدا در روی زمین و چهارده نور مقدس؛ عدل قرآن
کریم که بشریت را از جهالت و سیه‌روزی نجات داده و به سوی کمال
مطلوب و قرب به حق رهنمون گردیده‌اند؛ که بدون تمسک و پیروی از
قرآن کریم و عترت علیهم السلام رسیدن به کمال مطلوب انسانی و اسلامی
ممکن و میسر نیست.

تقدیر و تشکر:

خداوند متعال را سپاس گزاریم که ما را از پیروان راستین مکتب حیات بخش اسلام و شیعه ائمه اثنی عشر(ع) قرار داد، امید است بتوانیم در سایه الطاف خداوندی مسئولیت خود را به نحو احسن به انجام رسانیم.

با سلام و درود فراوان بر پیام آور رحمت و آخرین وصی و حجت خدا منجی و مصلح جهان بشریت حضرت مهدی موعود عجل الله فرجه الشریف.

سپاس و تشکر از مسئولین محترم مرکز جهانی علوم اسلامی که زمینه های رشد و شکوفایی استعداد های طلاب علوم دینی را فراهم آورده و برنامه سودمند پژوهش و امکانات لازم را تهیه نمودند.

از استاد محترم راهنما حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای مجتبی فروزانفر و استاد محترم مشاور حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای محمد مهدی کریمی نیا، که با راهنمایی های خودشان حقیر را در تدوین این نوشته یاری نمودند کمال تشکر و قدردانی به عمل می آید.

همچنین از مسئولین امور پایان نامه برادر محترم حجت الاسلام جناب آقای سید شیب موسوی و برادر ارجمند حجت الاسلام جناب آقای محسن سعیدی که در ویراستاری نوشته زحمات فراوانی را تحمل نمودند سپاس گزاریم. از خداوند متعال برای همه سروران عزیز آرزوی سلامتی و موفقیت روزافزون دارم. اجرکم الله فی الدارین.

چکیده بحث

در این نوشته درباره دو موضوع: یکی مرگ مغزی و دیگری پیوند اعضا از نظر فقهی بررسی می‌شود تا معلوم شود که براساس احکام فقهیه انسان مبتلا به مرگ مغزی چگونه که پزشکان می‌گویند مرده است یا زنده؟ که در این رابطه آرای پزشکان بیان و علل شایع مرگ مغزی و شرایط و معیارهای مربوط به آن بررسی می‌شود، و نظریه فقهاء نیز در این مورد مطرح می‌شود.

هم‌چنین پیوند عضو براساس قواعد فقهیه ارزیابی می‌گردد که براساس عمومات و اطلاعات آیات و روایات این عمل در شریعت جایز است یا نه؟ و در صورتیکه جایز باشد شرایط عمل پیوند و اعضای که پیوند آن جایز است ذکر می‌شود و اعضای که پیوند آن جایز نیست مشخص می‌شود.

در دو بخش تمام مسائلی مورد نظر مورد بررسی واقع می‌شود: بخش اول درباره کلیات موضوع و تبیین حیات و مرگ و ارتباط روح و بدن و معیارهای تشخیص مرگ مغزی از ناحیه پزشکان و بررسی کلام آنان و نتیجه نهایی بحث می‌شود و در نهایت مشخص می‌گردد که از نظر فقهاء مرگ مغزی پایان حیات انسانی است و انسان مبتلا به آن مرده است یا زنده؟ که تمام این مسایل در ضمن هفت فصل بحث و تحقیق می‌شود. بعد از مشخص شدن مرگ مغزی که پایان حیات انسانی است یا نه؟ در بخش دوم بطور کلی درباره پیوند و قطع عضو و احکام مترتب بر آن بحث می‌شود. اقسام پیوند عضو از نظر گیرنده و دهنده عضو از حیث ایمان و کفر و مجهول الحال بودن و غیره و اقسام اعضای مورد عمل پیوند که چه اعضای قطع آن، منتهی به مرگ دهنده یا نقص عضو یا ذلت و خواری آن می‌گردد، و چه اعضای موجب این امور نمی‌شود؛ که در صورت اول قطع و پیوند جایز نیست و در صورت دوم بطور اجمال جایز می‌دانند.

هم‌چنین پیوند عضو از انسان زنده به خودش که در اثر اجرای حد و قصاص جدا شده مورد بررسی واقع می‌شود، که در این قسمت کلمات قدمای اصحاب اول طرح و بعد نظریه متأخرین و معاصرین مطرح

می‌شود؛ البته بطور اختصار نظر فقهای اهل سنت نیز مورد توجه واقع می‌شود. که این مسئله نیز دارای دو صورت است: صورت اول بیان شد.

صورت دوم: پیوند عضو از انسان زنده به انسان زنده دیگر است که احکام فقهی آن بیان می‌شود. فروع مهمی در این جا وجود دارد که در پایان بحث به آنها پرداخته می‌شود.

در فصل سوم درباره پیوند و قطع اعضای میت به انسان زنده و شرایط و جواز و عدم جواز قطع آن ارزیابی می‌شود و احکام فقهی هر صورت بطور جداگانه بیان می‌شود و در پایان فروع مربوط به آن طرح و بررسی می‌شود.

در فصل چهارم که پایان مباحث است در مورد پیوند اعضای حیوانات به انسان تحقیق می‌شود و اقسام حیوانات از حیث طهارت و نجاست ذاتیه و قابل تذکیه بودن و نبودن، و توجه جدی به مسئله مهمی که در این مورد وجود دارد که بسیاری از بیماری‌ها ممکن است از این طریق به انسان منتقل شود، بحث می‌شود.

موضوع نوشته با توجه به اینکه مورد ابتلای جوامع اسلامی و عموم مؤمنین است از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است که احکام شرعی مربوط به این مسئله بطور روشن بیان شود، تا در صورت ابتلا به این مسایل وظیفه و تکلیف انسان مشخص و معلوم باشد. البته در این موضوع تحقیق جامعی از نظر فقهی صورت نگرفته. و مسایلی بطور پراکنده و ناقص طرح شده که امید است در آینده فقهای عظام و محققین در این مورد توجه جدی مبذول دارند، چون به هر حال این مسایل در تمام کشورهای اسلامی که امکانات لازم پزشکی را در اختیار دارند مورد ابتلا است و لازم است احکام شرعی این اعمال آنگونه که در موضوعات مطروحه تحقیق کامل صورت گرفته در این زمینه نیز تحقیق کامل صورت بگیرد. ان شاءالله تعالی.

فهرست مطالب

تقدیم به:	۴
تقدیر و تشکر:	۵
چکیده بحث	أ
مقدمه	۱
الف - تعاریف موضوع تحقیق	۱
ب - اهمیت و ضرورت تحقیق:	۱
ج - پرسش‌های اصلی تحقیق	۲
د - روش تحقیق	۲
ه - فرضیه تحقیق	۲
و - پیشینه تحقیق:	۳
ز - واژگان کلیدی	۳
ح - اهداف پژوهش:	۴
ط - ساختار تحقیق:	۴
بخش اول: کلیات و مفاهیم	۵
مقدمه	۶
فصل اول: تعاریف	۸
مبحث اول: تعریف مرگ مغزی:	۸
مبحث دوم: تعریف پیوند عضو	۹

فصل دوم: تاریخچه مرگ مغزی	۱۰
فصل سوم: تاریخچه پیوند اعضا	۱۷
بخش دوم: معیارهای تشخیص مرگ مغزی و اقسام پیوند اعضا	۲۱
بحث اول - معیار تشخیص از نظر پزشکان:	۲۱
معیارهای بالینی مرگ مغزی	۲۱
الف: وجود کوما عمیق:	۲۱
ب: فقدان واکنشهای ساقه مغز شامل:	۲۱
ج: عدم وجود تنفس خود به خودی:	۲۲
د: عدم وجود شرایط مشتبه ساز:	۲۲
ه: مدت زمان نظارت:	۲۳
آزمونهای موید مرگ مغزی:	۲۳
شرایط مشتبه شونده با مرگ مغزی:	۲۴
تشخیص مرگ مغزی از حالت کوما:	۲۵
تشخیص مرگ مغزی از حالت اغمای معمولی:	۲۵
آراء و انظار عده ای از فقها در باره مرگ مغزی:	۲۶
در فرمایش ایشان چند نکته قابل توجه وجود دارد:	۳۰
فروعات:	۳۲
تحقیق نهایی:	۳۴
اقسام پیوند اعضا:	۳۸
شرایط عمومی پیوند:	۴۰
علل و شرایط پیوند اعضا:	۴۱
بخش سوم: بررسی فقهی پیوند اعضا:	۴۳
مقدمه:	۴۴
فصل اول: پیوند عضو از انسان زنده به خودش:	۴۵

مبحث اول: قطع و پیوند عضو در موارد ضرورت:.....	۴۵
ادله جواز و عدم جواز قطع و پیوند عضو از انسان به خودش:.....	۴۵
مبحث دوم: پیوند عضو قطع شده در اثر اجرای قصاص.....	۵۲
مقام اول:.....	۵۲
آراء و اقوال فقها:.....	۵۲
مستند جواز یا عدم جواز پیوند عضو مقطوعه:.....	۵۹
دلیل اول:.....	۵۹
احتمال اول:.....	۵۹
اما احتمال دوم:.....	۶۰
دلیل دوم:.....	۶۲
تذکر:.....	۶۴
مقام اول:.....	۶۵
مقام دوم:.....	۶۷
و جوب معالجه مجنی علیه بر جانی:.....	۷۶
دلایل و جوب معالجه مجنی علیه بر جانی:.....	۷۷
آیا الصاق عضو قبل از قصاص موجب سقوط قصاص می شود یا نه؟.....	۷۸
نتیجه نهایی:.....	۸۳
مبحث سوم: عضوی که در اثر حد قطع شود الصاق و پیوند آن جایز است یا نه؟.....	۸۴
جهت اول، ادله عدم جواز پیوند عضو مورد حد:.....	۸۵
ادله جواز پیوند:.....	۸۹
نتیجه:.....	۹۰
آیا سارق می تواند عضو مقطوعه را در اختیار دیگران قرار بدهد یا نه؟.....	۹۰
نتیجه نهایی:.....	۹۱

- ۹۲ ادله قایلین به منع مطلق:.....
- ۹۳ ادله قایلین به تفصیل بین حق الله و حق الناس:.....
- ۹۴ فصل دوم: پیوند عضو از انسان زنده به انسان زنده دیگر.....
- ۹۷ بررسی سخن این محقق:.....
- ۹۸ ادله جواز پیوند اعضا:.....
- ۱۰۰ ادله عدم جواز قطع و پیوند اعضا:.....
- ۱۰۱ دلیل برعدم جواز قتل نفس:.....
- ۱۰۳ ادله جواز:.....
- ۱۰۴ دلیل اساسی در این میان مساله ایثار و تزاحم می باشد:.....
- ۱۰۴ الف: ایثار,.....
- ۱۰۶ ب: تزاحم:.....
- ۱۰۷ سوا لاتی در این جا قابل طرح است:.....
- ۱۰۸ تحقیق نهایی:.....
- ۱۱۳ بررسی کلام ایشان:.....
- ۱۱۳ تعریف اعضای رئیسه.....
- ۱۱۴ نقل اقوال فقها:.....
- ۱۱۷ ادله عدم جواز قطع و پیوند عضو:.....
- ۱۲۰ اشکالات وارده بر استدلال به این احادیث:.....
- ۱۲۳ اشکالات بر استدلال به قاعده لاضرر:.....
- ۱۲۸ بررسی دلیل ششم:.....
- ۱۲۹ ادله جواز پیوند اعضا:.....
- ۱۳۲ اقسام مالکیت:.....
- ۱۴۳ ادله عدم صحت معاوضه بر اعضا:.....

- ۱۴۵ ادله صحت بیع اعضاء:
- ۱۴۸ نتیجه نهایی:
- ۱۵۰ پیوند اعضای انسان مهدورالدم به مسلمان محقون الدم:
- ۱۵۰ صورت اول - انسانی که از باب قصاص خونش هدر است:
- ۱۵۲ صورت دوم - حکم مهدورالدم به غیر قصاص:
- ۱۵۳ پیوند عضو از مسلمان به کافر ذمی:
- ۱۵۴ پیوند عضو از مسلمان به کافر حربی:
- ۱۵۴ نجاست اعضای پیوند شده:
- ۱۵۵ آرا و اقوال اهل سنت:
- ۱۵۹ فصل سوم: پیوند عضو از میت به انسان زنده
- ۱۶۲ بررسی ادله حرمت:
- ۱۶۴ دلیل دوم - اخباری که بروجوب دفن میت دلالت می کند:
- ۱۶۵ اما روایاتی که دلالت دارد بر تعجیل تجهیز میت و عدم جواز تأخیر دفن آن:
- ۱۶۷ دلیل سوم - نجاست عضو پیوندی:
- ۱۶۷ دلیل چهارم - حرمت تقطیع ذبیحه:
- ۱۶۸ ادله جواز قطع عضو از میت:
- ۱۶۹ قطع عضو میت در صورت اضطرار و عدم توقف حیات انسان بر آن:
- ۱۷۰ فروع
- ۱۷۰ فرع اول: آیا وصیت میت به قطع عضو نافذ است؟
- ۱۷۳ فرع دوم: آیا دیه قطع اعضا مال ورثه است؟
- ۱۷۳ فرع سوم: آیا اذن اولیای میت در قطع عضو نافذ است یا نه؟
- ۱۷۴ فرع چهارم: دیه بر قاطع واجب است یا آمر؟
- ۱۷۵ فرع پنجم: غسل مسّ عضو قطع شده
- ۱۷۵ فرع ششم: پیوند عضو غصبی

فرع هفتم: آیا عضو قطع شده میته است؟	۱۷۶
صورت دوم قطع عضو از بدن میت کافر برای پیوند در بدن مسلمان:	۱۷۷
صورت سوم پیوند عضو میت مسلمان در بدن کافر:	۱۷۷
فصل چهارم: پیوند عضو از حیوانات به انسان زنده	۱۷۸
بررسی این سخن:	۱۸۰
خاتمه	۱۸۴
الف - نتیجه گیری	۱۸۴
پیوند عضو از نظر فقهی	۱۸۴
قول اول	۱۸۴
قول دوم	۱۸۴
قول سوم	۱۸۵
قول چهارم	۱۸۵
پیوند عضو در اثر اجرای حد	۱۸۵
نکته	۱۸۵
پیوند عضو از انسان زنده به انسان زنده دیگر	۱۸۵
معیار اول	۱۸۵
معیار دوم	۱۸۵
ب - مشکلات و موانع تحقیق	۱۸۶
پیشنهادات	۱۸۶
فهرست منابع	۱۸۸

مقدمه

الف - تعاریف موضوع تحقیق

مرگ مغزی به «توقف غیر قابل بازگشت کلیه اعمال مغزی» تعریف شده است که این تعریف مشتمل بر دو امر مهم زیر می‌باشد:

۱. لازم است علتی واضح و روشن بر غیر قابل بازگشت بودن اعمال مغز وجود داشته باشد، مانند اصابت گلوله به جمجمه یا متلاشی شدن آن بر اثر تصادفات رانندگی.
 ۲. همچنین باید کلیه اعمال مغز یعنی اعمال مخ (نیم‌کرده‌های مغزی) و ساقه مغز دچار وقفه شده و کلیه واکنش‌های ساقه مغز مختل شده باشد تا تعریف مرگ مغزی قابل انطباق باشد.
- تعریف پیوند اعضا: عبارت است از اینکه عضو یا جزئی - که کارائی ندارد و یا ناقص است - از بدن بیمار بیرون آورده شود و بجای آن، عضو سالم از بدن انسان زنده یا مرده اخذ و در بدن بیمار، با کاشت و پیوند جایگزین گردد؛ لذا پیوند اعضا شامل پیوند کلیه، قلب، ریه و... و کاشت یک سلول در عضوی مانند پانکراس را در برمی‌گیرد؛ چون مانند کاشت تخم در زمین است و هدف این است که آن سلول تکثیر شود و رشد کند و غدد انسولین (لوزالمعده) جدیدی پدید آورد.

ب - اهمیت و ضرورت تحقیق:

با توجه به پیشرفت علوم و پدید آمدن موضوعات و مسایل جدید و ابتلای عامه مردم به آن و فعال بودن نهادهای پزشکی، بیان و تحقیق احکام آن بسیار لازم و ضروری به نظر می‌رسد؛ ارزش و ضرورت موضوع نوشته را می‌توان از قرآن کریم و شریعت حقه از اهمیتی که برای حفظ حیات قایل است بدست آورد؛ به

گونه‌ای که در قرآن کریم نجات جان یک انسان، مساوی با احیاء و حفظ جان همه انسان‌ها دانسته شده؛
 ① من احی نفسا فکانما احی الناس جمیعا ﷻ؛^۱ بنابراین، موضوع نوشته ارتباط به حفظ حیات و نجات جان انسان‌ها دارد؛ لذا باید پاسخ شرعی موضوع فوق‌الذکر مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته روشن شود.

ج - پرسش‌های اصلی تحقیق

۱. آیا انسان مبتلا به مرگ مغزی عرفا مرده است یا زنده؟

۲. آیا قطع و پیوند عضوی از اعضای انسان برای پیوند در بدن بیمار جایز است یا نه؟

پرسش‌های فرعی تحقیق

۱. آیا قطع عضوی از اعضای انسانی مبتلا به مرگ مغزی برای نجات جان بیمار نیازمند جایز است یا نه؟

نه؟

۲. آیا پیوند عضو جدا شده در اثر اجرای حد و قصاص به محل خودش جایز است یا نه؟

۳. آیا قطع اعضای انسان زنده برای پیوند در بدن انسان زنده دیگر جایز است یا نه؟

۴. آیا قطع اعضای میت برای پیوند در بدن انسان زنده جایز است یا نه؟

۵. آیا خرید و فروش اعضای پیوندی جایز است یا نه؟

د - روش تحقیق

روش پژوهش، کتاب‌خانه‌ای است که از منابع موجود و مرتبط با موضوع تحقیق استفاده می‌شود.

ه - فرضیه تحقیق

آنچه به ذهن می‌رسد از مجموع آنچه درباره مرگ مغزی ذکر شده است؛ به دست می‌آید که انسان مبتلا به مرگ مغزی عرفا با الفعل حیات دارد و هر عملی که موجب جدا شدن روح از بدن او شود، قتل نفس محسوب می‌شود.

اما درباره پیوند اعضا، می‌توان گفت که پیوند در اعضای غیر رئیسه و اعضای که موجب خواری و ذلت دهنده عضو نشود جایز است؛ و قطع عضو میت برای نجات نفس محترمه نیز جایز می‌باشد و اخذ

۱. سوره مائده، آیه ۳۲

عوض در مقابل اعراض از عضو یا رفتن به بیمارستان اشکال ندارد.

و - پیشینه تحقیق:

۱. امام خمینی، تحریر الوسیله،
۲. مرحوم خوئی، منهاج الصالحین و مبانی تکمیل المنهاج،
۳. محمد عاصف محسنی، الفقه و مسایل طبیّه،
۴. محمد قائنی، المبسوط فی فقه المسایل المعاصره،
۵. سید حسن رضوی، فقه الحیاة المعاصره،
۶. جواهری، پیوند اعضا در آئینه فقه،
۷. حسین حبیبی، مرگ مغزی و پیوند اعضا از دیدگاه فقه و حقوق،
۸. مسایل مستحدثه پزشکی،
۹. فتاحی، معصوم، مجموعه مقالات حقوق پزشکی،
۱۰. محمد سعید رمضان البوطی، قضايا فقهیة معاصره،
۱۱. سعید توکلی، پیوند اعضا در فقه،
۱۲. باقر لاریجانی، پیوند اعضا،
۱۳. سید صادق روحانی، المسائل المستحدثه،
۱۴. مؤمن قمی، کلمات سدیدة،
۱۵. شیخ جواد تبریزی، صراط النجاة،
۱۶. سید علی سیستانی، المسایل المتخبة،
۱۷. مقام معظم رهبری، استفتائات،
۱۸. شاهرودی، مجله فقه اهلبیت(ع)،

ز - واژگان کلیدی

۱. مرگ مغزی: به توقف غیر قابل بازگشت کلیه اعمال مغزی که علتی واضح و روشنی داشته باشد گفته می شود.

۲. پیوند اعضا: به عمل پیوند عضو سالم به جای عضو فاسد یا ناقص که قادر به انجام وظیفه خود نیست گفته می‌شود.

ح - اهداف پژوهش:

آشنایی بیشتر با اصول و مبانی فقهی در راستای تهیه این نوشته، آزمایش توانایی خودم در امر تحقیق نسبت به معارف اسلامی، سهم‌گیری هرچند اندک در امر نشر معارف و حقایق مکتب حیات بخش اسلام هدف‌های اصلی این پژوهش است. امید است آغاز میمون و مبارکی باشد برای برداشتن گام‌های بعدی در این زمینه. ان شاء الله تعالی.

۳. ط - ساختار تحقیق:

۴. این تحقیق از یک مقدمه و سه بخش تشکیل شده است:

۵. بخش اول مفاهیم و کلیات شامل: اهمیت تحقیق، پرسش‌های اصلی و فرعی پژوهش، پیشینه تحقیق، واژگان کلیدی، اهداف پژوهش، می‌باشد.

۶. بخش دوم، درباره معیارهای تشخیص مرگ مغزی و اقسام پیوند اعضا تحقیق می‌شود.

۷. بخش سوم، بررسی فقهی پیوند اعضا که در چهار فصل تبیین می‌شود:

۸. فصل اول، پیوند عضو از انسان زنده به خودش.

۹. فصل دوم، پیوند عضو از انسان زنده به انسان زنده دیگر

۱۰. فصل سوم، پیوند عضو از میت به انسان زنده.

۱۱. فصل چهارم، پیوند عضو از حیوانات به انسان زنده.

۱۲. در پایان خاتمه و نتیجه‌گیری از کل مباحث به عمل آمده است.

بخش اول: کلیات و مفاهیم

مقدمه

فصل اول؛ تعاریف.

فصل دوم؛ تاریخچه مرگ مغزی.

فصل سوم؛ تاریخچه پیوند اعضا.

مقدمه

انقلابی که تحقیقات علمی و اکتشافات جدید پزشکی در قرن بیستم در زمینه علوم پزشکی به وجود آورده است، موفقیت چشمگیری در امر بهداشت و حیات انسانی است. خداوند متعال گوهر تحقیق و پژوهش را در نهاد انسان به ودیعت نهاده تا با سعی و تلاش خود هر امر مجهولی را در حد امکان با نورعلم و معرفت روشن سازد. انسان موجودی ناشناخته و واجد ابعاد و زوایای وجودی است که جز خالق متعال کسی احاطه وجودی و علمی بر آن ندارد و آن کسانی که حق تعالی آن‌ها را به اسرار و رموز هستی آشنا ساخته است. با توجه به این حقیقت رشد و ترقی علمی بشر یک امر تدریجی و در طول تاریخ به وجود آمده و تحولات علمی و پزشکی امروز محصول تلاش‌های فکری و عملی هزاران انسان محقق و متفکر است. با نگاه دقیقی به گذشته یک واقعیت به خصوص، در زمینه علوم پزشکی برای ما روشن می‌شود و آن این که چه بسا نظریه‌ای در عصر خود قطعی و مسلم و غیر قابل خدشه بوده اما امروز از قطعیت افتاده و خلاف آن به اثبات رسیده است. و چه بسا بیماری‌هایی که غیر قابل علاج تشخیص داده شده بود و امروزه به سهولت مورد علاج و درمان قرار می‌گیرد.

شاهد براین مدعی سخنی است از دکتر الکسس کارل (متوفی ۱۹۴۴) که می‌گوید: «علوم تشریح، فیزیولوژی، شیمی، روان‌شناسی و جامعه‌شناسی و غیر این‌ها نتایج قطعی از ماهیت انسان برای ما ارائه نمی‌دهند و انسانی که علما آن را شناخته‌اند از انسان حقیقی فاصله زیادی دارد؛ در نتیجه انسان موجودی ناشناخته است و ممکن است جهل ما نسبت به انسان برای همیشه باقی بماند»^۱.

۱- آیت الله محسنی، محمد آصف، الفقه و مسایل طبیه، ج ۱، قبل از مقدمه، ناشر موسسه بوستان کتاب قم، المطبعه مکتب الاعلام

الاسلامی، طبع الاولی، ۱۴۲۴ ه. ش / ۱۳۸۲ ه. ش.

بنابراین، هرچند امروزه مرگ مغزی را پایان حیات انسان در علم پزشکی به طور قطع و مسلم اعلام می‌نمایند، این کشف جدید نیز از قانون کلی سیر تدریجی و رشد تدریجی علوم مستثنی نیست؛ ممکن است روزی همین بیماری لاعلاج به دست توانای بشر درمان و معالجه شود؛ زیرا تکامل علمی بشر به پایان نرسیده است. موضوع این نوشته در سه بخش تحت عنوان مفاهیم و کلیات مرگ مغزی و پیوند اعضا از جنبه فقهی و علمی مورد بررسی و ارزیابی ان شاء الله تعالی قرار می‌گیرد؛ امید است با لطف و عنایات حق نتایج سود مندی به دست آید.

در دنیای امروز که ما دیون، انسان را به کالای ارزشمندی تبدیل کرده‌اند و اعضای او را مورد خرید و فروش قرار می‌دهند. متأسفانه از این پدیده علمی سوء استفاده‌های زیادی می‌شود امید است در جوامع اسلامی این گونه سوء استفاده‌های غیر شرعی و قانونی و اخلاقی به وجود نیاید.